

A PROPÒSIT DEL TOPÒNIM CÒRREC I DEL ZONÍMIC REBEC I DELS SEUS PARAL·LELS LÈXICO-SEMÀNTICS EUROPEUS

Montserrat VILLAS i CHALAMANCH

Hem observat que el topònim *còrrec* i el zoonímic *rebec* són anàlegs en el català, gallec i portuguès però no en castellà, la qual cosa hem intentat de palesar, tot resseguint els seus paral·lels europeus.

Agraïm a Camilo Fernández, professor de la Facultat de Filologia Gallega de la Universitat de Barcelona, les aportacions i precisions que ens ha fornint.

1. CÒRREC

Coromines¹ indica que *Còrrec* és una “conca d’un torrent quan és estreta i pendent”. Apunta que a Catalunya el mot s’usa actualment a les comarques de l’Ebre, la Cerdanya, l’Osona, el Maresme oriental, el Gironès i, sobretot, a l’Empordà i al Rosselló, Conflent, Vallespir, i al Capcir, així com també es plasma a la toponímia.

El gallec *Corgo* i *Corga* (amb variant *Córrago*) i el portuguès *Córrego* són mots de la llengua literària i del llenguatge comú. En el gallec, *Corgo* (11. CORRUGU “caule de auga”) té el sentit de “camiño estreito e fondo”, “rega de auga para regar”, “charco”, “pozo o estanque para curtir liño”, “terreo humido”, “herba que nace entre o liño”, “furado artificial, poza, charca”, mentre que *Corga* té la significació de “pequena cavidade nunha pedra que va enche de auga en tempo de chuvía”, “altozano, cerro de pouca altura”, “prado pequeno e pendente”, o un “camiño de carro entre ribazos” = *Congostra* (*Corga francesa* = camiño francès de peregrins), i en portuguès és un “regueiro, sulco aberto pelas águas correntes, caminho estreito entre montes ou entre muros, atalho fundo”. S’evidencia un topònim gallec *Córgamo/Córgomo* “alberca” (estanque pequeno en remanso na caule dun río, para curtí-lo liño), i un topònim *Corga* (11. CORGU) que és un “prado pequeno”, un “camiño de carro estreito”, i un “outeiro de pouca altura”.

L’astur-càntabre *Cuérrago* “arroyo por donde corren las aguas del aguatojo”² s’empra a les províncies de Santander i Burgos, i *Cuérnago* “cauce, acequia, reguera” s’usa al nord de Lleó i de Palència, mentre que *Córrigo* “cantidad de agua que corre por las regueras en las huertas” s’utilitza a Albuquerque (Extremadura).

Coromines refereix que *Còrrec* prové de l’hispano-llatí CŌRRUGŪS “barranc per on llançaven rostos avall els detritus de les mines, etc.”, el qual és un mot d’origen pre-

romà hispànic, però més aviat indoeuropeu que ibero-basc, potser indoeuropeu central, i pensem que fins i tot podria pertànyer al cèltic continental (“carro” CARR + ARRUGIA = “camiño estreito de carro ou pedra”; “pedra” KER; CAR + ARRUGIA > “arroio”. Cal que no oblidem que KER podia tenir el sema de “pedra” o de “tall”).

Coromines afirma que una romanalla indoeuropea representada principalment a Galícia, Portugal i als Pirineus catalans, amb alguna representació al càntabre i al lleonès, però sense representació a Castella, Aragó i Occitània, fa pensar molt menys en una procedència cèltica que sorotàptica³.

Coromines postula que en direcció als llenguatges sorotàptics hi ha una sèrie d'indicis diversos però esparsos i més aviat escadussers, que no ens treuen el temor de meres paronomàxies. Hubschmid (ZRPh. LXXXIV, 224) hi relaciona un *corgum* baix-llatí que apareix el 1382 a Verona, *curgo* a Roccatice el 1326; i llavors la coincidència alpino-pirenaica fóra un excel·lent indicatiu, però és ben poc explícit, i no podent controlar el significat implicat pel context, hem de deixar enterament en suspens el judici. La similitud amb el nom de lloc il·liri *Corrhagum* o *-agus*, i amb el nom de persona Κόρραγος de set personatges macedonis, nom que Krahe s'inclina a creure il·liri sense assegurar-ho⁴, sí que és realment impressionant, i caldrà seguir pensant-hi amb més elements de judici.

I, finalment, hi ha sobretot certs elements de l'arrel *KER/SKER-* (IEW, 940.20, 31, 34, 939.10), localitzats cap al centre o Est del domini indoeuropeu, que incloent la idea de “tallar, rompre”, donarien base per explicar un mot que en portuguès es tradueix per “atalho fundo”, “vale fendido ...”, en castellà per “quebrada”, en català per un “tallat”: rus dialectal *čěrv* “falç”, lituà *kĩ̃nis* “destral”, letó *cirvis* “destral”, lituà *kėrti* “deslligar-se, rompe un lligam” junt amb el lituà *skirti* “tallar”, “separar”, paleoslau *o-krü-ni-ti* “amputar” i *krünū* “mutilat”, mots de la materixa arrel que el grec *χεῖρω* “jo tallo”, “jo esquilo”, sànscrit *ut-kir-na-* “retallat”, i molt especialment els mots albanesos *sh-kje* “jo arrenco”, *harr-* “jo retallo”, *korr-* “jo sego, escapço, cullo en collita”, que ens porta al mateix domini lingüístic que l'il·liri *Corrhagum*. En canvi això no té representació en cèltic (llevat de la hipòtesi ben incerta que l'irlandès antic *curach* “barquet de couro” significués etimològicament “cosa tallada”, “couro tallat”). En conclusió, els indicis del costat sorotàptic són també de valor opinable i necessiten més investigació; però de la banda cèltica n'hi ha molts menys.

2. REBEC

Coromines⁵ esmenta que, fora del domini català, aquest adjectiu i verb només té ús en uns pocs dominis veïns, i s'empra menys en substantiu que en verb. Existeix en una part del domini gascò *arrebèc* “impertinent”, *rebèc* “recalcitrant” i el verb *se rebecà*, en el Roergue *se rebequà* “querellar-se”, i en el Baix Llenguadoc *rebècà* “replacar amb insistència”.

Coromines anota que fou segurament des d'aquest ús d'Occitània, de tanta càrrega afectiva (i que en part ja pogué tenir una arrencada des d'un costat o l'altre dels Pirineus) que el mot obtingué vasta expansió romànica, ja que és un dels molts occitanismes que trobem en l'escriptor francès Rabelais, en l'escriptor francès Villon i en parlars de la Xampanya.

És ben segur que, en sortir del seu solar patri català i ibero-pirenaic, el mot caigué sota els raigs de dues combinacions en creixent: per una part amb l'antropònim de la donzella bíblica hebrea *Rebeca*, i per altra part, amb els derivats del mot *bec*. Però el fet de voler veure en el zoonímic *rebec* una simple derivació de *bec* és una explicació ben poc satisfactòria des del punt de vista semàntic i no gaudeix de cap suport analògic en l'aspecte de la formació de mots: hi ha evident extravasació dels mots ibero-romànics, si bé contaminats per *bec* i *Rebeca* en la seva ardida marxa cap al nord i el nord-est.

El terme *rebec* també passà als Alps: milanès *rebecà* “refer-se, reprendre forces”, venecià *rebecàrse* “encolerir-se”, i el veiem també al sard, en la varietat campidanesa -en llenguatge rústic- *rebékku*, *arrebékku* “malhumorat, salvatge”⁶.

Coromines apunta que on es troba matèria autòctona i pròxima a l'etimologia és al nord-oest d'Espanya, ja que és allà on el mot gallec *rebeco* conserva el significat etimològic de “isard, cabra salvatge”, igualment com el mostra l'asturià *rebecu* i el nord-lleonès *rebeco* “boc muntès”. I ens fixem que a l'Alentejo portuguès tenim *carneiro surrubeco* i *ovelha surrubeca* on *rebeco* sembla combinar-se amb *llana surja* “llana sutza, bruta”. Creiem que, en realitat, aquests mots s'encabeixen dins el proto-romanç galaico⁷.

Coromines indica que l'extensió semàntica amb caràcter adjectiu, que en català hagué de produir-se en època remota, i és comparable a la del nostre adjectiu *isard*, *isarda* “esquerp, esquerpa”, també la trobem consumada en la irradiació cap al nord-oest: gallec *rebêco* “esquerp”, *rabeco* “fer, aïrat, terrible”. Cal afegir, però, que *rebeco* és un adjectiu popular i que té la significació de “rondinaire”, “impertinent”.

Coromines fa esment que, altrament, al costat de la base *RĪBĪCCU del català, i del gallec i part de l'asturià-lleonès es degué formar, ja en hispano-llatí tardà, una base derivada *RIBICĪU, amb considerable difusió del domini castellano-lleonès i documentada des de ben antic: *rebeco* “animal fer” (Segòvia), *rebezu* “isard” (occident d'Astúries), *rebezo* “isard” (en el leonès de La Lomba, el Bierzo, Babia i Lacia), i notem també el gallec *rebezo* “cabra montesa, gamurzo”. Aquesta variant en -CIU ha pres allà el valor d'adjectiu (com en català): Bierzo *rebezo* “tossut” i La Lomba *rebezo* “rebel, tossut”, i veiem que *rebezo* en gallec és “indòmit” i que tots aquests adjectius (els mots *rebeco* i *rebezo* tenen en gallec més ús nominal i adjectival que verbal *rebecarse* i *rebezar-se*) s'inclouen en la forma galaica general de la Gallaetia (proto-romanç galaic), bé que aquesta forma *rebezo* s'hagi perdut o sigui absent en el portuguès.

També coneixem la llunyana arrel de *rebec* i del galaico-lleonès *rebeco*: es tracta d'una de tantes formes del mot ibèric IBEX, -Ī CIS “isard”: *RĪBĪCCU metàtesi de *IBICIRRU, derivat d'aquell, que aviat degué perdre la I- inicial (hi ha una I- “amovible” pròpia de l'ibero-basc).

De *BICIRRU resultà un castellà arcaic *bicerira* “isard”, i d'altra banda el castellà *becerro* “toro jove”. Notem que a les deveses salmantines diuen *rebaquear* quan el bou s'enfurisma, on tenim aplegats, tot d'una peça, el significat figurat del mateix *rebec* i el caràcter verbal de l'occità *se rebecà*, i per altra banda l'aplicació al *becerro*, però amb la forma fonètica del *rebeco*.

En l'aspecte, però, etimològic i morfològic, el que més interessa -segons Coromines- és el portuguès antic *evicione*, *eyviçom*, que és una bèstia de càrrega, una mena

de vedell, d'un significat anàleg al del *becerro*. És clar que aquest *evicione* suposa un derivat ibero-llatí *IBICIONE format sobre IBEX, -ÍCIS. La B- de *BICIRRU aviat esdevinguda inicial, fou oclusiva, i, en produir-se la metàtesi cap a *RIBICCU conservà encara el caràcter oclusiu, d'on la -b- bilabial inalterada del nostre *rebec*.

3. CONCLUSIONS

Així, ens fixem que hi ha un paral·lelisme -pel que fa al toponímic *còrrec* i al zoonímic *rebec*- entre el català, el portuguès i el gallec (i l'asturià i el lleonès), però no entre aquestes llengües i el castellà, ja que el català, el portuguès i el gallec presenten força concomitàncies -fonètiques, morfosintàctiques i lèxiques-, segurament pel fet que siguin pertanyents a àrees laterals o marginals, que són conservadores, mentre que el castellà correspon a una àrea central i, per tant, és més evolutiva⁸, bé que el portuguès i el gallec siguin més arcaïtzants que el català⁹ perquè el portuguès i el gallec són llengües ibero-romàniques i, per contra, el català és una llengua pont entre l'ibero-romànic i el gal.lo-romànic.

NOTES:

1. Coromines, J. *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana (DECLC)*, vol. II, ps. 951-955, Curial, Barcelona, 1983.
2. *Aguatojo* és un terme que significa una espècie de "petit aqüeducte i tolla".
3. Els sorotaptes eren, segons Coromines, un poble d'ètnia cèltica, però que parlaven el sorotapte, una llengua força diferenciada del cèltic. Pensa que la *ll-* inicial -la consonant lateral palatal inicial que només conserven el català i l'asturià, a causa del seu conservadorisme- correspon al substrat sorotàptic.
4. Krahe (Altilyrische Personennamen, 32, 139, i Balkanillyr. Geogr. Namen, 18, 73) creu que el nom macedoni és il.liri a causa del sufix. Ja Schmoll (VkeltIdgHisp., 118n) s'hi havia fixat i, si bé el feia macedoni, el relacionà, però, amb el sorotàptic hispànic *cario-*.
5. Coromines, J. *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana (DECLC)*, vol. VII, ps. 142-144, Curial, Barcelona, 1987.
6. Wagner, M. *Dizionario Etimologico Sardo*, vol. II, Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg, 1962.
7. La província romana de la Gallaetia incloïa la Lucense, l'Asturica i la Bracarense. Hi ha, doncs, un dialecte constituït que podem denominar proto-romanç galaic, que conté -com a dialectes consecutius- el galaico-portuguès i l'astur-leonès. A la vegada, el galaico-portuguès s'escindirà en el gallec i en el portuguès, mentre que l'astur-leonès ho farà en asturià, lleonès i castellà (aquest darrer amb influències euskeres i càntabres).
8. Bartoli, M. *Introduzione alla neolinguistica*, ps. 6-8, Genève, 1925.
9. Els principals trets de coincidència fonètica entre el català i el gallec -i de divergència amb el castellà- són:
  - a) Vocalització del grup intervocàlic llatí -CT- > -it- "leito", "llit".
  - b) Conservació del timbre obert sense diftongació de *Ē* i *Ō* llatina "pedra", "pedra" / "sono", "somni".
  - c) Realització sibilant de la C- inicial llatina "sinsa", "cendra" (mentre que en castellà és interdental "ceniza").
  - d) Palatalització lateral del grup intervocàlic llatí -LY- i -C'L- "palla", "palla" / "ollo", "ull" (mentre que en castellà continua evolucionant fins a esdevenir una velar fricativa sorda "paja", "ojo").
  - e) Conservació de la consonant prepalatal fricativa en posició inicial "xaneiro", "gener".
  - f) Conservació de la F- inicial llatina "fillo", "fill".